

Sumari

Agraïments	9
Introducció. La pràctica de l'acció noviolenta	11
1. Els estudis de l'acció noviolenta	33
2. El concepte de noviolència	69
3. La racionalitat de l'acció noviolenta	91
4. «Facilitació de diàleg» noviolenta	137
5. «Ruptura del poder» noviolenta	167
6. «Enactament utòpic» noviolent	205
7. «Regulació normativa» noviolenta	251
8. Una teoria de l'acció noviolenta	293
Apèndix: La filosofia de Gandhi.	319
Bibliografia	325
Índex temàtic i de noms	355

Agraïments

Els llibres són esforços col·lectius. Si bé soc jo l'últim responsable del text existent, molts l'han fet possible. I n'estic agraït.

Durant els anys moltes persones han participat en classes, tallers, conferències i seminaris en què s'ha exposat i debatut algunes parts d'aquest material. Estudiants, activistes i col·legues de diversos països —però principalment de la Universitat de Göteborg i la Universitat de Massachusetts, Amherst— hi han contribuït amb suggeriments, crítiques i preguntes. Simultàniament, les meves experiències pràctiques dins de moviments —sobretot els Plowshares, el moviment antiglobalització i el Fòrum Social Mundial, el Faslane 365 i la Freedom Flotilla a Gaza— a més del meu extens treball de camp i visites de contacte a activistes increïbles dels països del Sud han estat formatius. Aquestes converses i experiments pràctics amb l'activisme no violent han constituït el laboratori que ha fet possible la formulació d'un nou marc teòric.

Vull donar les gràcies sobretot a l'excel·lent Seminari Nòrdic d'Estudi de la Noviolència (Nornos) i la nostra primera dècada de debats junts: Majken Jul Sørensen, Jörgen Johansen, Henrik Frykberg, Mino Koefoed, Daniel Ritter, Mattias Linder i Klaus Engell. El paper d'aquest seminari amb investigadors i activistes experimentats ha estat absolutament essencial.

A més a més, Ken Barlow, de Zed Books, va demostrar una fe instantània en aquest projecte i em va animar a acabar-lo. Va requerir un quant temps i molt d'esforç reescriure el text de l'original suec de cinc-centes pàgines (la meva tesi doctoral del 2005) i traduir-lo amb l'ajut de James Garrabrant. Aquesta feina de traducció va rebre suport econòmic de l'International Center on Nonviolent Conflict (ICNC). Gràcies a un revisor anònim i a l'excel·lent tasca de la correctora Judith Forshaw, el text va fer un important pas endavant. Finalment, Kika Sroka-Miller i Ewan Smith van ajudar en les darreres etapes de publicació.

Per acabar, dono les gràcies a la meva família, Li i Ninja, a més de les comunitats on visc, l'ecovila Krossekärr, Suècia, i el Pioneer Valley Cohousing, Amherst, Estats Units.

STELLAN VINTHAGEN

Amherst, setembre de 2015

La pràctica de l'acció no violenta

El 22 de novembre de 1999, uns activistes solidaris van accedir al campament d'entrenament militar de Fort Benning, als EUA. Hi van entrar en commemoració de l'assassinat de sis sacerdots jesuïtes, la seva majordoma i la seva filla, que, en aquella mateixa data deu anys abans, van morir a mans de l'exèrcit d'El Salvador. Per a l'ocasió, els activistes es van vestir de dol i van entrar al campament portant taüts i creus. Les creus duïen escrits els noms de persones que havien estat assassinades o torturades pels règims d'Amèrica Llatina. Alguns activistes portaven màscares blanques de la mort; altres s'havien pintat la cara de color vermell sang. Entre els activistes figuraven l'actor de Hollywood Martin Sheen, el sacerdot catòlic Daniel Berrigan i una activista pels drets civils de Guatemala, Adiana Portillo-Bartow. Durant un cap de setmana, dotze mil persones d'orígens i nacionalitats diverses es van reunir per participar en una manifestació de protesta contra l'Escola de les Amèriques de l'exèrcit nord-americà a Fort Benning; 4.408 d'aquestes persones van fer el pas definitiu dins els terrenys del campament d'entrenament militar, on s'instrueix oficials d'Amèrica Llatina en operacions militars i tècniques d'interrogació. La finalitat d'aquesta acció era tancar el recinte ocupant-lo. Amb la seva presència persistent i pacífica, confiaven pertorbar la situació normal del campament.

La policia no va trigar a detenir-les. Per mitjà de xerrades i capaciació, s'havien preparat mentalment per a l'arrest. Cada activista soli-

dari s'exposava a uns quants mesos d'empresonament. A alguns se'ls van emportar cantant. Altres van discutir amb la policia fent-los veure l'obediència a un sistema que viola els drets humans. D'acord amb les directrius de l'acció, els activistes no van recórrer a cap mena de violència contra persones a l'hora de defensar la seva ocupació. Uns es van asseure, altres van resar i altres es van agafar de bracet. No van fugir. Es van mantenir fermes, fent front a l'imperi més fort de la història del món —els EUA— amb els seus cossos indefensos. L'acció va ser pública, notificada per endavant a les autoritats, i els detinguts van assumir la plena responsabilitat personal de la «infracció» que cometien. L'any següent uns altres tres mil activistes van tornar a ser arrestats. I encara continua. Aquest és un exemple d'un tipus especial d'acció de resistència, anomenat *acció noviolenta*, desobediència civil o resistència civil, entre altres termes; aquests són alguns dels conceptes germans als quals tornarem. «Desobediència civil» és un tipus concret d'acció noviolenta en què es desafia la llei, o fins i tot s'infringeix, per tal de resistir a alguna mena d'«injustícia».

En aquest context s'entén un moviment noviolent com aquell en què la gent, en el seu catàleg d'actuacions, deixa que els seus mitjans noviolents expressin els seus fins (noviolents). En un moviment noviolent, els activistes ataquen la «violència», l'«opressió» o la «injustícia» alhora que s'abstenen de fer servir tals mitjans. Els moviments noviolents tenen relació amb una tradició formulada per Mohandas K. Gandhi, la persona que va crear el concepte de «resistència noviolenta». El meu interès rau en els moviments polítics noviolents que afirmen qüestionar un poder dominant o hegemònic i actuen dins una societat en què la violència organitzada i l'opressió estan legitimades, normalitzades o acceptades *de facto* per una àmplia població. En el moviment d'alliberament anticolonial de l'Índia, es va dotar la resistència noviolenta d'un contingut tant pràctic com teòric dins un determinat context i unes relacions dinàmiques, la qual cosa va afavorir el desenvolupament i la difusió del repertori noviolent.

Aquest llibre pretén desenvolupar un marc conceptual i un nou coneixement teòric del que és «noviolència». Ho farà resumint i assenyalant els punts febles dins els estudis anteriors sobre noviolència (capítol 1) i apuntant una nova noció bàsica del concepte, basada en com l'han aplicat els moviments noviolents: com una combinació d'actuar

contra la violència i provar de fer-ho *sense* recórrer a la violència ells mateixos (capítol 2). Els capítols 3 a 7 esbossen la proposada «perspectiva quadridimensional» de la noviolència, mentre que l'últim capítol ajunta el debat i el conjunt sencer de subconceptes en una nova teoria de com podem entendre aquest fascinant fenomen social.

Al llarg de la història, els moviments socials han transformat els sistemes tant a escala nacional com mundial. El moviment contra l'esclavitud, el moviment obrer, el moviment contra l'apartheid i els moviments d'alliberament contra les dictadures socialistes a l'Europa de l'Est, per esmentar-ne només alguns, s'han estès fora de les fronteres nacionals i han instigat canvis reals.¹ En la transició actual de la globalització, les formes adoptades per l'Estat, la societat i l'economia estan canviant radicalment, la qual cosa dona lloc a possibilitats noves i augmenta la mobilització dels moviments. Les últimes dècades han presenciats la caiguda d'una quarantena de dictadures com a conseqüència de la lluita no armada i, segons un estudi de Karatnycky i Ackerman (2005), com més noviolents eren aquests moviments, més gran era el grau de democratització observat.² En el seu guardonat llibre *Why Civil Resistance Works* (2011), Chenoweth i Stephan demostren que fins i tot els objectius polítics maximalistes tenen el doble de possibilitats d'assolir-se quan es fan servir formes de lluita no violentes. Els seus resultats es basen a comparar les principals campanyes polítiques del darrer segle, inclosa la lluita armada. Tanmateix, encara queda per fer molta recerca si volem explicar aquesta relació. La qüestió és *com* funciona la resistència civil, i això és el que apunta aquest llibre.

El fenomen d'exercir la noviolència en un moviment social, amb el propòsit d'assolir un canvi social, no és pas estrany.³ Tot i així, la noviolència acostuma a passar inadvertida en la recerca acadèmica i els mitjans de comunicació, i, quan rep atenció, les seves activitats solen titllar-se de «pacifistes» o agrupar-se amb altres tradicions com ara les «protestes». Les seves estratègies, lògiques i repertoris són encara incerts.

Les accions no violentes tant a petita com a gran escala tenen lloc arreu del món. Des de la dècada de 1980, el moviment brasiler dels treballadors rurals sense terra Movimento Sem Terra (o MST) ha dut a terme més de dos mil ocupacions de la terra pacífiques. A principis de la dècada de 1990, a l'Índia, es va estendre la resistència no violenta

contra l'impacte del programa d'ajustament estructural: el desembre del 1993, cinc mil pagesos, estudiants i sindicalistes van ser detinguts; l'agost del 1994, setanta-cinc mil indis arreu del país van participar en accions pacífiques i es van exposar a la detenció.⁴ El 1998, Alemanya va registrar la seva acció policial de més gran abast en el període de postguerra, per controlar les accions contra el transport dels contenidors de residus nuclears Castor. L'abril del 2003, 7.500 persones van emprendre tres-centes accions arreu dels Estats Units per mostrar el seu desacord amb l'atac il·legal del règim contra l'Iraq.⁵ Sovint, els moviments noviolents han precedit canvis socials dràstics, la caiguda de dictadures, acords de pau o democratitzacions radicals.⁶ Però, com ho fan?

Hi ha nombrosos moviments contemporanis —des de regionals i nacionals a transnacionals— que no solament han seguit sinó que també han desenvolupat la tradició noviolenta. Entre ells hi ha⁷ el Moviment pels Drets Civils als Estats Units la dècada de 1950, el moviment contra l'apartheid a Sud-àfrica, el moviment contra les armes nuclears la dècada de 1960, les ocupacions de terrenys de construcció per moviments ecologistes i el moviment indi Chipko, els boicots a les compres i les vagues de la primera Intifada palestina contra la força d'ocupació d'Israel, i els campaments de pau a les bases d'armament nuclear arreu d'Europa Occidental durant la dècada de 1980, quan la gent va aixecar campaments en aquelles bases i va portar accions polítiques a la vida quotidiana, com va succeir al campament de pau femení de Greenham Common, a Anglaterra. La noviolència ha estat utilitzada també pel moviment antiglobalització, que va participar amb la resistència pacífica en reunions de màxim nivell de règims globals, per exemple a Seattle el novembre del 1999.⁸

Per a alguns moviments, els mètodes de noviolència són una *tàctica* provisional. Per a altres són una *estratègia* predominant. I per a altres moviments constitueixen fins i tot una *norma*, una ideologia o una forma de vida. Les tàctiques pretenen guanyar una batalla; l'estratègia, guanyar la guerra. En la noviolència tàctica, la noviolència caracteritza una acció o una campanya. Durant el bloqueig de l'Organització Mundial de Comerç a Seattle, per exemple, grups molt diferents es van unir sota un acord *tàctic* sobre directrius noviolentes per a l'acció en aquell moment i lloc concrets. Al final de la dècada de 1980, el moviment

Chipko de la província sueca de Bohuslän va intentar impedir la construcció de l'autopista de Scan Link, entre altres mitjans, enfilant-se als arbres que s'havien de tallar. Com a conseqüència, la noviolència va arribar a caracteritzar tota la seva campanya.⁹ En un principi, l'*estratègia* predominant de la democràcia social escandinava, com la majoria de moviments obrers abans de la Primera Guerra Mundial, consistia en la resistència per mitjans pacífics, ideologia antimilitarista i l'orientació cap a la negociació. Així mateix, les *normes* noviolentes van ser un tret distintiu del moviment anticolonialista indi.

Combatre la guerra i l'opressió amb mitjans pacífics i llibertaris

Els moviments noviolents intenten *combatre la guerra i l'opressió amb mitjans pacífics i llibertaris*. Aquests moviments mostren la possibilitat d'una construcció social pacífica, fins i tot en circumstàncies difícils. Naturalment, això és complicat i requereix el conreu d'una pràctica de la noviolència basada en l'experiència i la generació d'un coneixement sistemàtic.

L'estudi de la noviolència ha de descriure tant les seves possibilitats com les seves limitacions. El propòsit de qüestionar la noviolència és facilitar l'alliberament pacífic amb l'aportació de noves formes teòriques i pràctiques de gestionar els seus problemes inherents. Amb sort, fins i tot pot portar a *repertoris fonamentals del moviment* (nous enfocaments, mitjans d'acció, mètodes i estratègies) per mitjà dels quals els actors puguin avaluar les implicacions socials dels seus actes. Els conceptes nous per als diversos aspectes socials de la noviolència poden ajudar els activistes noviolents a aplicar-los a la pràctica. En conseqüència, teoria i pràctica formen una unitat.

El meu propòsit és desenvolupar conceptes sociològics per a la noviolència *utilitzant una perspectiva sociològica per interpretar i descriure conceptualment moments noviolents en situacions de conflicte (que són presents en societats caracteritzades per la violència i l'opressió), per tal de desenvolupar eines d'anàlisi i un catàleg fonamental del moviment*, i d'aquesta manera afavorir una combinació de ciència bàsica i lluita d'alliberament pacífica.

Polarització entre els diversos significats de noviolència

Per començar, hem de veure de quina manera altres han emprat el concepte de «noviolència» i on rauen els problemes. De vegades es critica la noviolència que és reaccionària, traïdorena, una implicació religiosa o moral en tàctiques polítiques, o una immobilització no estratègica de les oportunitats dels moviments de resistència, la qual cosa, al seu torn, beneficia només els qui detenen el poder.¹⁰ Alguns fins i tot l'anomenen sense embuts «mentalitat esclava»,¹¹ «sectària»¹² o «patologia».¹³ Els estereotips, com també les tesis senzilles i obstinades sobre la preeminència de la noviolència, han complicat els esforços imparcials per l'alliberament pacífic.¹⁴ Gran part de les crítiques contra la noviolència van adreçades a la seva predilecció pels arguments absoluts, universals, religiosos i morals esgrimits pels seus defensors, entre els quals Gandhi. Però, de vegades, s'ha declarat que la noviolència és la solució més eficaç per a pràcticament tots els problemes. Fins i tot s'ha justificat sobre la base de l'ordre diví del món o la bondat moral dels individus. Gandhi afirma: «Tots els miracles són deguts al funcionament silencios i eficaç de forces invisibles. La noviolència és la més invisible i la més eficaç.»¹⁵ Malauradament, Gandhi i altres devots partidaris de la noviolència comporten de vegades l'obstacle més gran per fer que més gent descobreixi aquest fenomen.

Tanmateix, el pragmatisme ha guiat els practicants de la noviolència a través de situacions difícils en què la lluita per mitjans militars no era una opció viable. Només després molts han reaccionat al seu embolcall religiós. Aquesta reacció va agafar impuls a la dècada de 1960 i va portar a l'evolució d'un «enfocament tècnic» antireligiós i antimoral a les accions noviolentes, com s'exposa al capítol 1. Aleshores, la reacció a una interpretació unilateral va provocar una tendència nova: en comptes d'excel·lència moral o divina, es proposa l'eficàcia universal de la noviolència, i l'acció noviolenta és considerada com l'instrument per a qualsevol grup que desitgi combatre un governant.

Aquesta evolució històrica ha caracteritzat els estudis de la noviolència i ha dividit l'especialitat en dos grups, amb les aproximacions envers la noviolència dels diferents grups qualificades com un «estil de vida» o una «tàctica».¹⁶ La noviolència com a estil de vida és el principal raonament ètic o religiós de l'activista. Es caracteritza pel seu

plantejament de la vida. En canvi, la noviolència tàctica —o, com els activistes prefereixen etiquetar-la, «tècnica»— és l'orientació a l'eficàcia o la noviolència antimoral de l'activista, on el que més compta de tot és el foment dels propis fins. Aquesta distinció ja es pot trobar en Gandhi, on es denomina «la noviolència del fort» i s'aplica com un estil de vida que creu en la noviolència, i on la «noviolència del feble» es defineix com un mètode pràctic en el sentit que el resultat és l'única cosa que importa.¹⁷

Burrowes compara el «pragmàtic» amb el «de principis».¹⁸ El pragmàtic busca eficàcia, distingeix entre mitjans i fins, considera incompatibles els interessos de les parts en conflicte i pretén perjudicar l'adversari (sense l'ús de la violència). El de principis escull la noviolència per motius ètics, considera impossible distingir entre mitjans i fins, veu els conflictes com a problemes comuns i accepta el sofriment que l'adversari infligeix al moviment.

En molts aspectes, aquestes perspectives han arribat a un punt mort. Tot i això, proposo una tercera posició que implica investigar les ramificacions del concepte «pragmàtic». Jo sostinc que la literatura de la noviolència utilitza el concepte erròniament quan l'etiqueta d'«amoral» o la redueix a ser tècnicament instrumental. Aquesta tercera posició es troba més enllà dels summes sacerdots morals de la noviolència i els generals estratègs contraris a la moral: constitueix un *pragmatisme social de la noviolència*.

La noviolència com a coneixement social pràctic

Per tal de desenvolupar una descripció sociològica de noviolència, hem de descartar la polarització que eclipsa els estudis de la noviolència. La polarització és una simplificació de la complexitat de la noviolència. De fet, és una «il·lusió».¹⁹ Gandhi entenia que la noviolència era qüestió de combinar estratègia i moralitat.²⁰ És una combinació, un mitjà d'acció que es pot anomenar «pragmatisme de principis».²¹ Prové d'éssers socials que incorporen la noviolència a un context específic. En el context social, implica grups en l'acció i correspon a comunitats reguladores que duen a terme accions noviolentes i hi estan subjectes. Hi ha altres aspectes de la noviolència que no necessiten ser tècnics

ni tenir principis: per exemple, els aspectes estètics que representen la noviolència com un fenomen que crida la gent.

La meua interpretació de la noviolència es caracteritza per un punt de vista al qual es lleva importància dins els estudis de la noviolència: com un coneixement social pràctic o com a *pragmatisme social*. Aquí, pragmatisme social correspon a *pràctica socialment arrelada*.²² és a dir, una pràctica significativa en les seves conseqüències dins un determinat context social.

El meu punt de vista es basa en el supòsit que els éssers humans poden crear el seu entorn a partir de materials preexistents. Una *construcció social* de la noviolència requereix un *coneixement pràctic*, perquè sigui possible i eficaç alhora. Respecte a això, exigeix un coneixement especial. Però en comptes d'un coneixement pràctic *tècnic*, té a veure amb el coneixement pràctic *social* necessari per dur a terme un tipus d'acció específic, una acció noviolenta en un context determinat.

La perspectiva moral dicotòmica que fonamenta la divisió de la noviolència en estil de vida i tàctica es pot superar amb la idea de la noviolència com a pragmatisme social. La noviolència pragmàtica té determinades semblances amb els altres dos tipus, però la seva moralitat i les seves tècniques estan socialment arrelades i basades en el coneixement pràctic de com funcionen els grups en la seva normativa particular. La literatura de la noviolència presenta el pragmatisme com a no moral simplement perquè subratlla més les conseqüències pràctiques polítiques que les sistemàtiques morals o una teoria lògicament conseqüent. Tanmateix, el pragmatisme social implica les conseqüències pràctiques de l'acció en situacions *socials*: què passa d'acord amb l'experiència real de la gent, com reaccionen les persones i com afronten les accions dels altres. El pragmatisme no dona per fet que hi hagi principis abstractes o tècniques aïllades sense un context social; més aviat suposa que la interacció té lloc dins d'un ordre social històricament concret. Com que cada grup té una estructura normativa, fins i tot les normes tenen un paper en el pragmatisme. Així, un pot ser un defensor de la noviolència si entén que aquesta forma de lluita és més eficaç per a determinats fins (a llarg termini) en un determinat context social (normatiu).

Copyright © Stellan Vinthagen, 2015

A Theory of Nonviolent Action. How Civil Resistance Works was first published in English in 2015 by

Zed Books Ltd, of Unit 2.8 The Foundry, 17 Oval Way, London SE11 5RR, UK.

The Catalan edition has been arranged through Oh!Books Literary Agency.

© 2019, Stellan Vinthagen

© 2019, de la traducció: Jordi Vidal Tubau

© 2019, d'aquesta edició:

Institut Català Internacional per la Pau (ICIP)

Tapineria, 10, 1a – 08002 Barcelona

93 554 42 70 – www.icip.cat – icip@gencat.cat

Pagès Editors, S.L

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida – 973 236 611

www.pageseditors.cat – editorial@pageseditors.cat

Primera edició: novembre de 2019

ISBN: 978-84-1303-148-4

DL: L 1.293-2019

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

www.bobala.cat

◀ imprès a lleida ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.